

Jedna z najčastejších výhrad, vyslovovaných voči marxizmu, je námietka, že materialistické chápanie dejín, ktoré tkvie v jeho základoch, odsudzuje človeka na pasivitu, pretože nachádza určujúce hybné sily spoločenského pohybu v materiálnych podmienkach života spoločnosti. Tento druh kritiky marxizmu, pripisujúci jeho filozofii fatalistické črty a odsudzujúci ju ako dialektickú alternatívu mechanistického fatalizmu, je takmer starý ako sám marxizmus. Ešte Engels v polemike s Paulom Barthom, ktorému patrí prvenstvo v jej formulácii, poukázal na rozhodujúcu skutočnosť, ktorá ju vyvracia. Keby mal historický materializmus ozaj fatalistický zmysel, nemohol by sa marxizmus nikdy stať východiskom *politického* hnutia robotníckej triedy, ktorému ide o podstatnú subjektívne motivovanú premenu daných spoločenských pomerov, o subjektívne presadzovanú zmenu objektívneho stavu spoločnosti.

Zákonitosť dejín a slobodná subjektivita človeka v marxizme nie sú vylučujúcimi sa predpokladmi, ale len rozdielnymi určeniami jedného a toho istého spoločenského procesu. Zákonitosť dejín vzniká z viac, alebo menej slobodnej činnosti človeka a vracia sa k človeku s kolektívnymi dôsledkami jeho individuálneho konania ako jeho „spoločenská sloboda“ alebo „nesloboda“. Keby marxizmus prisudzoval dejinám fatálny priebeh, nebolo by logické, aby človeka vyzýval na politickú angažovanosť a teda na aktívne ovplyvňovanie dejín pomocou prostriedkov politiky.

Politické závery vyvodzované komunizmom z materialistického chápania dejín sú teda najpresvedčivejším argumentom v prospech aktívneho, emancipačného zmyslu historického materializmu. Ak práve v tomto tkvie jeho hlavná prednosť, netreba sa diviť, že sa v tej istej súvislosti stáva marxizmus predmetom námietok celkom opačného druhu, obviňujúcich ho z politického voluntarizmu. Vyvrátiť také námietky predpokladá pokročiť v explikácii sociálnej filozofie marxizmu ďalej, prejsť od úvah o materiálnych podmienkach života spoločnosti, materiálnej výrobe a ekonomickej aktivite človeka k ďalším „nadväbovým“ spoločenským javom a predovšetkým k politike.

Politike prislúcha medzi všetkými nadväbovými javmi ozaj kľúčové postavenie. Čomu za ne vďačí a aká je jej vlastná špecifická povaha? Je politika prejavom historickej nevyhnutnosti alebo sférou a nástrojom slobodného ľudského chcenia v dejinách?

V polarite týchto krajností o politike ozaj uvažuje celý rad nemarxistických sociálnych filozofií a to, napriek tomu, že politika navidomoči nie je ani len jedno, ani len druhé, ale jedno aj druhé súčasne. Preto by mohla najvšeobecnejšia definícia charakterizovať politiku ako takú slobodnú činnosť človeka, ktorej prostredníctvom sa človek účinne podieľa na utváraní historickej nevyhnutnosti.

Ako hocaká iná slobodná činnosť človeka, má prirodzene aj politika svoje

objektívne predpoklady. A to dokonca aj taká politika, ktorá si namýšľa, že ich nemá, alebo si to nenamýšľa, ale je subjektivistická tým, že si tieto neadekvátne predpoklady uvedomuje. Medzi všetkými predpokladmi politiky hrajú rozhodujúcu úlohu ekonomické pomery spoločnosti.

Ekonomické pomery spoločnosti nevytvárajú iba existenčný priestor, v ktorom sa môže politika pohybovať a z ktorého môže plodne vybočovať iba v smere vývinových tendencií týchto pomerov, ale formujú aj imanentný princíp politiky, určujú charakter aj mieru jej spoločenských požiadaviek. Preto nie je nadsádzka povedať, že faktom a zmyslom svojej existencie je politika „ekonomickou nevyhnutnosťou“, a že historická úspešnosť istej konkrétnej politiky je v rozhodujúcej miere daná stupňom pochopenia tejto skutočnosti danou politikou. Politika nie je preto iba nevyhnutnou formou organizácie ekonomických procesov spoločnosti, ale je aj svojím najvlastnejším obsahom subjektívnou a účelovou reprodukciou objektívnych potrieb ekonomického života spoločnosti, ozajstným, aj keď špecifickým „koncentrovaným výrazom ekonomiky“, ako hovoril Lenin. V jednote s materiálnou výrobou, ekonomikou a ostatnými nadstavbovými faktormi podieľa sa politika aktívnym spôsobom na vytváraní relatívne stálej totality spoločenského života — sociálno-ekonomickej formácie — ako historicky konkrétneho a teda aj historicky relatívneho útvaru spoločenského diania.

Ekonomická determinácia poskytuje politike základňu perspektívnej činnosti a masovej spoločenskej podpory, a preto je hlavným predpokladom jej stálosti. Na druhej strane sa však práve pretržitosť ekonomických vzťahov spoločnosti stáva rozhodujúcim stimulom významných politických pohybov, nech už pritom aktivita politiky nasleduje za zmenami v ekonomickej štruktúre spoločnosti alebo im predchádza. Ekonomické pomery, ako vidno, nemôžu ospravedlňovať akúkoľvek politiku, a stav ekonomiky hrá teda úlohu akejsi kvalitatívnej miery politiky, v ktorej sa zauzľujú najširšie vplyvy rozmanitej a mnohostrannej aktivity jednotlivých členov danej spoločnosti. Ak teda Marx nahradil pojem „spoločnosť“ pojmom „spoločenský útvar“, s kľúčovým významom ekonomiky pre jeho kvalitatívnu určitosť, premietol pohyb z reálnych dejín do vedomia sociálnej teórie a položil základy dynamickej interpretácie spoločenského života, s ďalekosiahlymi praktickými dôsledkami. Jeho chápanie dejín ako stochastického, ale súčasne aj účelového procesu, vznikajúceho z dialektickej interakcie individuálnych ľudských aktivít, otriaslo osudovú váhu zotrvačných dejín a otvorilo ich cieľavedomej činnosti človeka, lebo vysvetlením mechanizmu ich vzniku z rozbiehavých činností indivíduí zdôvodnil súčasne aj právo človeka — ako výlučného nositeľa dejín — na ich ľudskú orientáciu a účelné riadenie.

Objektívne tendencie ekonomického vývinu, ktoré tvoria rozhodujúce hybné sily spoločenského vývinu vôbec, razia si však v spoločnosti cestu iba prostredníctvom subjektívnych konfliktov protirečivých ekonomických potrieb a záujmov spoločenských tried zúčastnených na materiálnej výrobe a ekonomických procesoch danej sociálno-ekonomickej formácie. Protirečivosť ekonomických záujmov oživuje aj protirečivé, či aspoň rozdielne politiky. Na rozdiel od ekonomickej aktivity spoločenských tried vnáša politika do systému spoločenského života

prvok celospoločenskej účelnosti, súvisiaci s tým, že štruktúra spoločnosti nie je pre politiku vedľajšiu dôsledkom, ale vlastným cieľom jej špecifickej činnosti. Hoci aj ekonomická činnosť ľudí môže mať prvky celospoločenskej účelnosti, a to nie iba až v socializme, politická činnosť musí vychádzať z celospoločenských zámerov a sledovať celospoločenské ciele, nech už je svojou podstatou akokoľvek „triedna“. Táto skutočnosť, spolu s tým, že politická činnosť má vždy, v tej alebo inej miere, charakter donútenia, robí z politiky maximálne účinnú formu ovplyvňovania makroštruktúry spoločnosti, ktorá rozvinutím politických protirečení dovŕšuje proces triednej polarizácie spoločnosti. Z hľadiska fylogénzy spoločenskej triedy je preto politická aktivita takým stredobodom jej emancipačného úsilia, ku ktorému z rozdielnych strán smerujú požiadavky jej ekonomickej a ideologickej emancipácie. V politickej forme triedneho boja môžu nájsť živelné vznikajúce ekonomické záujmy istej triedy cieľavedomý prostriedok svojej realizácie preto, lebo ideológia tejto triedy nachádza v politike účinný nástroj praktického uplatnenia svojich ideálov.

Spoločenské poslanie politiky má svoju paradoxnú príchuť. Politika je takou formou ľudskej subjektivity, ktorej objektom je sám ľudský subjekt a ktorej cieľom nie je ani zďaleka iba jeho presvedčenie, ale predovšetkým donucovanie, živelné eskalujúce k násilnému potlačeniu jeho spontánnej aktivity. Najmä táto schopnosť politiky tvorí dôvod, prečo sociálne protirečenia v politickej sfére nielen vyvrcholuujú, ale nachádzajú aj rovinu svojho riešenia.

Politické riešenie sociálnych protirečení vo všeobecnosti spočíva v rozpojení protirečivých sociálnych síl a v ich následnej subordinácii, v poriadaní jedného sociálneho subjektu, nech už ním je sociálna skupina, trieda, inštitúcia alebo národ, druhému subjektu. Takáto subordinácia môže mať veľmi veľa dimenzií, ale jej podstatou je v každom prípade ustanovenie mocenského vzťahu, v ktorom je jeden sociálny subjekt *subjektom* a druhý iba *objektom moci*, v ktorom jeden subjekt dominuje a druhý sa podriaďuje jeho moci. Politika, ktorá nie je iba mocenským konaním, je v každom prípade konaním zasahujúcim do sféry moci; moc je jej „osudom“ v rovnakej miere, v akej je sama politika „osudom“ modernej spoločnosti, ako sa o nej vyjadril Hegel. Politika, ktorá si tento svoj „osud“ neuvedomuje, zaniká ako vyčerpaná či porazená politická tendencia. Úspešná a životaschopná politika si ho však jasne uvedomuje a cieľavedome k moci smeruje. Mocenská intencia je pre politiku podstatná a preto je aj správne politiku na jej základe definovať ako úsilie, smerujúce k uchopeniu moci, späté s jej udržaním a výkonom. „Politický akt je akt uskutočňovaný v perspektíve moci“¹, konštatujú Lasswell s Kaplanom, a treba s tým iba súhlasiť, ak si súčasne uvedomujeme, že politika, napriek tomu, že smeruje k moci a že sa s ňou prelína, predsa nie je to isté čo moc, a to prinajmenšom v dvojakom zmysle slova.

Predovšetkým v tom formálnom zmysle, že nie každá moc má *politický* zmysel, a to dokonca ani v tom prípade nie, keď máme na mysli otázky spoločenskej moci. Politiku však nie je možné redukovať na moc ani preto, že

¹ H. Lasswell and A. Kaplan, *Power and Society*, New Haven 1950, 240.

sa okruh jej problémov a úloh v žiadnom prípade nevyčerpáva iba okruhom moci. Politika, ktorá sa jednostranne zaoberá iba otázkami moci, je len fiktívne mocnou politikou, ako sme sa o tom mohli presvedčiť v našej nedávnej minulosti. Takáto politika preceňuje možnosti mocenských mechanizmov a prostriedkov donútenia a zabúda pritom na svoju najvlastnejšiu funkčnú podstatu, totiž na to, že je špecifickou formou riadenia spoločnosti v antagonistickej fáze jej historického vývinu. Teda na to, že každá perspektívna politika musí plniť predovšetkým isté konštruktívne, organizačné, funkčné úlohy, ktoré nachádzajú v moci iba svoj širší inštrumentálny rámec, ale nie sám obsah. Jednostranná „mocenská politika“, ktorú uviedli do dejín Nemci, môže byť síce politikou historickej etapy, ale nikdy nie epochy. Prostredníctvom nej je možné vyriešiť nejasné úlohy spoločenského vývinu, ale nie je možné s jej pomocou suplovať sám tento vývin. Mocenská politika je výsostne negatívnou politikou, a preto veľmi rýchlo vyčerpáva svoje sociálne zdroje, stráca sociálnu podporu a nakoniec aj otupuje účinnosť vlastných mocenských prostriedkov tým, že ich zneužíva.

V každom prípade sa však moc, ako sme sa zmienili, nachádza v stredobode pozornosti politiky ako ultimatívny cieľ jej sociálneho úsilia. Politike pritom neide iba o jednorazový akt uchopenia moci, o akt výkonu určitej moci, ale o vybudovanie systému moci s trvalou platnosťou, o *politické panstvo* ako o samu podmienku sústavného uplatňovania moci. V týchto širších systémových kontextoch sa aj vyjavuje skutočná povaha *politickej moci*. Ak je moc vo všeobecnosti schopnosťou ovplyvňovať myslenie, rozhodovanie a konanie druhého subjektu, ide politickej moci o ovplyvnenie *štruktúr* myslenia, rozhodovania a konania. Každé rozhodovanie, ktorému v danom prípade pripadá úloha výsledku rozvažovania a bezprostredného východiska konania, uskutočňuje sa v určitej štruktúre rozhodovania pod tlakom celého radu racionálne i iracionálne pôsobiacich faktorov. Politiku nezaujímajú rozhodnutia jednotlivých občanov ako individuálne akty, ale ako sociálne typy rozhodovania jednotlivcov v spoločnosti, a to najmä v súvislosti s ich intersubjektívnymi väzbami ako príslušníkmi sociálnych skupín. Preto je politika „politikou“, to znamená činnosťou so spoločenskou a nie iba individuálnou relevanciou. Ak je „organizácia síl, ktoré ovplyvňujú, ako sa v skupine prijímajú rozhodnutia“² *politickou štruktúrou* tejto skupiny, stáva sa moc politickou mocou tým, že sa snaží o ovládnutie politických štruktúr sociálnych skupín spoločnosti. Predmetom politického rozhodovania sú teda rozhodovacie štruktúry spoločnosti s cieľom ovplyvniť v nich život spoločnosti už v jeho podstatných východiskách.

Toho je možné trvalo a optimálne dosiahnuť iba dôsledným mocenským usporiadaním celého politického systému spoločnosti, v ktorom sú želateľné vzory myslenia, rozhodovania a konania sústavne presadzované a kontrolované prostredníctvom osobitných spoločenských inštitúcií, organizácií, mechanizmov a apelov, utvrdzujúcich politické panstvo nositeľa moci ako ucelený organický funkčný systém. Politické panstvo je teda formou politického systému, v ktorom politické štruktúry spoločnosti, subjekty politiky, legitímne vzory ich aktivity

² P. Diesing, *Reason in Society*, Urban 1962, 170.

a vžitie mechanizmy politického konania zabezpečujú spolu s panujúcim politickým vedomím hladký, sústavný a trvalý výkon moci od vládnuceho sociálneho subjektu. Kľúčovou organizačnou inštitúciou každého politického panstva je štát ako vrcholná organizačná forma jeho inštitucionálnej štruktúry a súčasne ako najefektnejší nástroj praktického výkonu moci. Ak teda nie je politika identická s mocou, ale potom ako ju definovať „nemocensky“, jej špecifickým funkčným poslaním v živote ľudskej spoločnosti?

Pri kvalitatívnej rozmanitosti politiky a pri jej protirečivom sociálnom obsahu to rozhodne nie je jednoduché. Napriek tomu, že v každodennom vedomí koluje celé množstvo určení politiky, ako „štátnickej múdrosti“, „umenia možného“, „aplikácie násilia“ či „prinútenia protivníka“, každé z týchto určení sa dotýka skôr okrajových možností, ako samej podstaty politiky. Je to napokon aj pochopiteľné, lebo máloktorá druhá forma ľudskej subjektivity má takú širokú fenomenalitu a takú výraznú schopnosť prenikať do ostatných sfér spoločenského konania a prepletať sa s nimi, ako práve politika. Politiku je preto treba definovať vopred v konkrétnosti jej jednotlivých určení, a to nielen extenzívne — oblasťou jej ulatnenia — ale aj intenzívne, to znamená zmyslom cieľov, ktoré v jednotlivých oblastiach spoločenského života presadzuje.

Pokusom o extenzívne vymedzenie politiky je charakteristika predmetov a úloh teoretickej reflexie fenoménu „politického“ v materiáloch zborníka *Súčasná politická veda*, vydaného svojho času pod patronátom UNESCO. Fenomén „politického“ sa v ňom exemplifikuje prostredníctvom nasledujúcej klasifikácie predmetu „politickej vedy“:

I. Politická teória

1. politická teória
2. dejiny politických ideí

II. Politické inštitúcie

1. ústava
2. forma vlády
3. regionálna a lokálna forma vlády
4. verejná správa
5. hospodárske a sociálne úlohy štátu
6. porovnávacie skúmanie inštitúcií

III. Strana, skupiny a verejná mienka

1. politické strany
2. skupiny a zväzy
3. účasť občanov na vláde a správe
4. verejná mienka

IV. Medzinárodné vzťahy

1. medzinárodná politika
2. medzinárodné organizácie
3. národné právo.³

³ *Contemporary Political Science. A Survey of Methods, Research and Teaching.* UNESCO, Paris 1950, 4.

Ak budeme chcieť definovať „politické“ špecifičnosťou jeho poslania a teda intenzívne, bude potrebné si všímať od samého počiatku existenciu dvoch koncepcií spoločenského poslania politiky: tradičnej a modernej. Prvá koncepcia je spätá ešte s Aristotelovým menom a chápe politiku ako praktickú realizáciu sociálnej etiky, ako praktické úsilie spoločnosti o zlepšenie jej života. Toto chápanie politiky, rozvíjané v minulosti najmä idealizmom a moralizmom, stroskotalo v 19. storočí na surových skutočnostiach moderných dejín, v ktorých sa politika buržoázie prakticky — v kolonializme a imperializme — a teoreticky — v reálpolitizme — vymanila z duchovného tŕststva idealizujúcej etiky.

Moderné chápanie politiky sa rodilo z analytickej reflexie činnosti moderných buržoázných štátov a nie div, že pri svojej pozitivistickej metodológii muselo podľahnúť načas zjednodušujúcej predstave, ztotožňujúcej politiku so štátovedou a štátnickým umením. Politika však nie je odkázaná iba na štát, ako sa to javilo teoretikom konsolidácie buržoázných štátov, ale môže prevíť aj mimo štát a dokonca pôsobiť aj proti nemu. Veď politika je napokon živlom, z ktorého štáty vznikajú a v ktorom prirodzene zanikajú, a nejestvujú preto iba štátne, ale protištátne politiky a „štátotvornosť“ nie je ani, ako zo skúsenosti vieme, zárukou morálnej cnosti politickej činnosti.

Sociologický prístup k politike priniesol však v každom prípade takú mieru objektivity, ktorá umožnila postupné prejasňovanie teoretického vedomia politiky a jeho ďalekosiahlu emancipáciu od ideologických mystifikácií, otupujúcich hrot prenikavosti politologického poznávacieho záujmu. Zreteľ k spoločenskej realite odhaľuje dnes politiku ako protirečivú sociálnu aktivitu spoločenských tried a záujmových skupín, smerujúcu prostredníctvom mechanizmov moci k totalizujúcemu, ale zmyslom partikulárne výhodnému riešeniu sociálnych antagonizmov.

Tento protirečivý charakter politiky, ktorá integruje spoločnosť, ale nie v jej vlastnom záujme, ale v záujme nositeľa integrácie, nachádza dnes už výraz aj v takých oficiálnych publikáciách, akou je *Slovník společenských věd*, vydaný v roku 1964 z iniciatívy UNESCO. V hesle venovanom politike sa píše doslova: „Politika je výrazom pre tie procesy spoločenského konania, ktorých prostredníctvom sa konflikt, dotýkajúci sa na jednej strane všeobecného dobra a na druhej strane záujmov skupín, rozvíja alebo urovnáva, a to vždy za použitia moci, alebo v boji o moc. 1. Termín sa niekedy obmedzuje len na označenie procesov, nevybočujúcich z inštitucionálneho rámca štátu. 2. Inokedy sa rozširuje na označenie procesov, odohrávajúcich sa vnútri akéhokoľvek ľudského zoskupenia. 3. Termín sa môže v širokom zmysle používať na označenie neinštitucionalizovaného násillia ako prostriedku zostrovaní alebo urovnávania konfliktu, alebo sa môže zužovať len na konflikt rozpútavaný prostredníctvom inštitucionálne kontrolovaných vzorov, hlasovania, získavania atď. 4. V prenesenom zmysle sa niekedy termín používa aj na označenie štúdia uvedených procesov.“⁴

⁴ A Dictionary of the Social Sciences. Ed. by J. Gould and W. L. Kolb, UNESCO, Glencoe 1964, 515–516.

Politika je teda formou riešenia sociálnych konfliktov, konštatovanie čoho predstavuje nepochybne značný pokrok v porovnaní s predstavami o politike ako o „činnosti štátu“, kultivovanými harmonickými teóriami spoločnosti ešte v celkom nedávnej minulosti. Je to forma riešenia vnútorných konfliktov, keď ide o konflikty sociálnych skupín a tried, alebo vonkajších konfliktov, keď ide o protirečenia medzi národmi, nadnárodnými skupinami alebo štátmi a ich integráciami. Rozdelenie spoločnosti na skupiny a ľudstva na národné a nadnárodné celky má svoje hlboké opodstatnenie v podmienkach, spôsoboch a historických možnostiach spoločenského života. Prirodzená diferenciácia a stratifikácia spoločnosti je zdrojom rozmanitosti spoločenských záujmov, ktoré sú v antagonistických spoločenských formáciách nielen rozdielne, ale závs aj protikladné. Konflikty, ku ktorým musí rozpornosť záujmov rôznych sociálnych subjektov zákonite viesť, by logikou svojho živelného riešenia viedli najpravdepodobnejšie k rozvráteniu spoločnosti, hoci iba na jej konkrétnej historickej pôde môžu byť pozitívne a progresívne riešené. Proti živelnému riešeniu spoločenských konfliktov je preto treba postaviť ich uvedomelé riešenie, ktoré práve prináša politika.

Nevystavujeme sa tu ale nebezpečenstvu, že nám takto uniká zo zreteľa triedny charakter politiky. Veď politika je predsa nielen nástrojom zjednotenia spoločnosti, ale aj nástrojom rozrušenia prežitej jednoty ako predpokladu vytvorenia novej jednoty spoločnosti.

Politika skutočne môže plniť obe tieto diametrálne funkcie, konštruktívnu aj deštruktívnu. Ak, pravda, zdôrazňujeme druhú, nezabúdajme, že dezintegračné použitie politiky, napríklad v revolúcii nie je samoúčelom, ale len funkčným východiskom novej konštruktívnej totalizácie spoločnosti. Práve v tejto súvislosti stojí za zmienku, že akákoľvek absolutizácia deštruktívneho, rozkladného poslania politiky, nech už sa ho dopúšťajú odporcovia alebo stúpenci revolučného riešenia spoločenských problémov, vedie vo vzťahu k politike nakoniec k tomu istému výsledku: mení politiku z prostriedku historického pokroku v patologický spoločenský jav.

Čo sa týka triedneho charakteru politiky v súvislosti s jej totalizačnou funkciou v spoločnosti, netreba podliehať krajnostiam. Ak sa buržoázny liberalizmus mýli, keď tvrdí, že politika, ktorá plní túto funkciu, nemôže byť triednou, mýli sa aj dogmatizmus, keď na tom istom základe upiera politike akékoľvek celospoločenské funkcie. Pravda je aj v tomto prípade dialektická a možno preto aj ťažko dostupná chápaniu „zdravého rozumu“, ale politika môže splniť svoju celospoločenskú funkciu len ako výraz a nástroj triednych záujmov, len preto, že zjednotenie spoločnosti poskytuje nemalé výhody triede, ktorá ho uskutočňuje.

Politika môže uskutočňovať toto svoje historické poslanie v podstate dvojakým spôsobom: praktickou a ideologickou konsolidáciou záujmov členov spoločnosti, alebo ich donucovaním. Jedno tu nevyklučuje druhé, ale povaha veci je taká, že potreba politického riešenia spoločenských rozporov vzrastá práve v tej miere, v akej sa tieto rozpory prehlbujú a v akej miere teda klesajú mož-

nosti ich organizačného a ideologického preklenutia. Na pôde antagonistických triednych formácií sú okrem toho rozpory tried ako základných sociálnych skupín principiálne neprekonateľné a politika v týchto formáciách môže dosiahnuť ich tlmenie a regulovanie iba prostriedkami donútenia. Donútenie, pravda, ešte nie je násilie. Okrem toho donútenie nemusí byť vždy iba politickým donútením.

Donútenie je vonkajšími okolnosťami dosiahnutá zmena v želaní, rozhodovaní a konaní ľudského subjektu, pri ktorej človek pod tlakom zvonku mení svoje pôvodné sebaurčenie a mení ho spravidla v rozpore so svojimi vlastnými záujmami. Násilie je takou krajnou formou donútenia, pri ktorom sa hrozí, alebo aj skutočne realizuje zmena v sebaurčení človeka fyzickou alebo duševnou deštrukciou jeho osobnostnej totality, či už ako individua alebo ako člena spoločenskej skupiny.

Násilie teda nie je čisto len deštruktívnou činnosťou človeka, holou negativitou. Je to taká forma spoločenského konania, v ktorej sa aktívne uplatňujú záporné entity — „negativity“ (Sartre) — ako jeho podstatné komponenty. Negativitami sa bežne chápu také prejavy človeka, v ktorých dochádza k negácii skutočného, ako napríklad v popieraní, v odmietaní, v zápore, v ničení a pod. Ak si položíme otázku, ako vôbec v tomto prípade môže násilie — v podobe revolučného násillia — plniť pokrokovú, potrebnú a užitočnú spoločenskú úlohu, budeme musieť v odpovedi dodať, že politické násilie môže byť oprávnené ak slúži ako čiastkový prostriedok sociálnej revolúcie. Čiastkový preto, lebo revolúcia nie je ani v sociálnom, ani v politickom zmysle slova negatívnou, ale pozitívnou, konštruktívnou a budovateľskou spoločenskou úlohou. Ak inštrumentálnu deštruktívnu úlohu násillia zabsolutizujeme, mení sa obratom jeho charakter a násilie sa stáva z funkčného prostriedku sociálneho pokroku jeho vážnou prekážkou. Okrem toho, násilie sa môže stať iba ako prostriedok určitých politických cieľov funkčným nositeľom spoločenských účelov. Samo osebe, zbavené týchto účelov, stráca sociálnu funkčnosť a degraduje rýchlo v bezúčelné ničenie.

Práve táto skutočnosť predstavuje trvalú hrozbu revolučných procesov, lebo v revolúcii živlne dochádza so zostrovaním priebehu triedneho boja k súbežnej eskalácii politického násillia. Ak v revolúcii prerastie nevyhnutná ideová obrana násilných aktov ako protiopatrení voči násilným aktom reakčného násillia v ideologickú apologetiku násillia v masovú sugesciu a kult násillia, začína sa revolúcia dostávať na cesty, z ktorých sa po porážke politického panstva reakčnej triedy veľmi ťažko vracia späť k všedným pracovným úlohám výstavby novej spoločnosti. Z dejín poznáme veľa príkladov, že práve v takýchto okamihoch boli politicky víťazné revolúcie porázané, lebo ich vlastná neschopnosť prejsť od násilných politických úloh k pokojným ekonomickým, sociálnym a kultúrnym úlohám poskytovala porazeným vykorisťovateľom vhodnú príležitosť k posledným pokusom o reštauráciu zmeteného politického panstva, ku kontrarevolučným „thermidorom“. Násilie, ako vidno, môže byť len prostriedkom revolúcie, nie jej cieľom, a aj naozaj funkčným prostriedkom môže byť

— vzhľadom na svoju negatívnu povahu — len za určitých podmienok, len ako východisko z núdze, a nie ako obvyklý prostriedok politiky.

Z týchto dôvodov nie je možné považovať politiku za jednoduchú prax násilia. Politika sa nedá definovať násilím, ako sa nedá ani ekonomika iba slobodou. Násilie nie je nevyhnutnosťou politiky, ale len jednou z jej početných možností, a to jej krajnou možnosťou, ktorej sa politika musí vo vlastnom záujme strániť, pretože v nezmyselnosti rozpútaného násilia politika ako zmysluplná účelná činnosť zaniká. Násilie je vždy predmetom slobodnej voľby človeka a preto sa človek musí pre jeho použitie v určitých spoločenských podmienkach samostatne a s plnou zodpovednosťou vždy znovu rozhodnúť. Iba vďaka tomu, že za násilie nesie teda človek vždy osobnú zodpovednosť, zostáva politika nielen umením, kedy použiť a kedy sa vyhnúť použitiu násilia, ale aj jednoduchou možnosťou pokračovania v politike. V súčasných dejinách násilie nie je ani len zlo a ani len dobro, ale aj jedno aj druhé, podľa konkrétnych okolností, v ktorých politika po ňom siaha. Pri vystupňovaní ničivosti prostriedkov násilia a pri najužšej vzájomnej závislosti všetkých častí sveta nie je náhodou, že hodnotenie týchto okolností stáva sa v súčasnosti ozajstnou historickou skúškou politickej a mravnej zrelosti občanov nášho sveta.

Neprináša však otvorenosť takéhoto hodnotenia nebezpečenstvo morálneho subjektivismu a relativizmu? Otázka, či je účelnosť násilia schopná morálne ospravedlniť jeho ničivú, deštruktívnu podstatu, je otázka, ktorá neopúšťa dejiny filozofického myslenia. Z iného konca stavajú túto otázku aj dejiny politických ideológií, keď sa pýtajú, či bude politika ešte politikou, keď už nebude používať násilie ako prostriedok organizácie a riadenia spoločnosti.

V oboch prípadoch ide o otázku otvorenú, aj keď nijako netrpíme nedostatkom odpovedí. Po všetkých skúsenostiach so spoločenskými otrasmi najmä v posledných desaťročiach javí sa stále najperspektívnejšou odpoveďou marxistické riešenie problému, poukazujúce na ekonomickú nevyhnutnosť politiky, na tú skutočnosť, že bez politiky nie je možné, v danej fáze dejín, v ktorej je ľudstvo diferencovanými existenčnými podmienkami rozdelené na nespočetné sociálne skupiny, zabezpečiť jeho existenčnú integritu, bez ktorej treba rezignovať aj na možnosť ďalšieho dynamického pokrokového vývoja. Z tejto ekonomickej nevyhnutnosti politiky nevyplýva však v marxizme, ako sme už povedali, politická nevyhnutnosť násilia. Pokiaľ záujem ľudského pokroku núti politiku na použitie násilia, môže byť násilie, ako „nevynutné zlo“, relatívnym dobrom.

Ani ako revolučné progresívne násilie neprestáva však byť násilie negatívnou, deštruktívnou formou ľudskej aktivity, ktorej antropologická absurdnosť je zjavná: násilie robí človeka predmetom spoločenského styku, aby ho v ňom ohrozilo iným človekom a aby dokonaním styku zrušilo samu možnosť jeho ďalšieho nadviazania. Dať takejto činnosti človeka v spoločnosti voľnú cestu znamená v konečných dôsledkoch rozrušiť sám spoločenský styk a ohroziť tým existenciu spoločnosti v jej podstatných koreňoch. Cieľom ľudstva musí byť preto radikálne obmedzenie miery násilia v spoločnosti a jeho konečná eliminácia z jej života ako krajne nebezpečného prostriedku sociálnej integrácie. To je, pravda, možné iba celkovým a všestranným rozvojom všetkých ostatných

foriem spoločenského styku a vývojovým prekonaním podstatných sociálnych protirečení indivíduí vnútri spoločnosti. V takom prípade vzrastá prirodzená zomknutosť spoločnosti a spolu s ňou zaniká perspektívne aj potreba samej politiky.

Vylúčiť násilie zo života spoločnosti ako jej masový funkčný jav bude možné len touto radikálnou depolitizáciou spoločnosti, ktorú si, pravda, neslobodno mýliť s nevčasným apolitizmom dnešnej politickej spoločnosti. Násilie podľa všetkého odumrie skôr ako politika, lebo zrušenie inštitúcií, orgánov a mechanizmov násilia je sotva mysliteľné bez autoritatívnej pomoci samej politiky, hoci to bude zrejme jedna z jej posledných najnáročnejších úloh. Zdá sa, že takto bude musieť existovať politika bez násilia, ale iba prostredníctvom takejto politiky bude môcť spoločnosť pristúpiť k realizácii plnej spoločenskej emancipácie človeka v beztriednej komunistickej spoločnosti. Zrušenie politiky je mysliteľné, ako na tom nástojil už Marx, iba ako akt jej sebazrušenia a politika vzdávajúca sa v prostriedkoch násilia svojich najúčinnjších prostriedkov, je práve politikou vstupujúcou do štádia svojho zániku.

Zrušenie politiky predstavuje napokon jednu zo základných emancipačných požiadaviek, s ktorými sa marxizmus v mene človeka obracia k dejinám. Historické oslobodenie človeka bude možné považovať za dovŕšené len vtedy, keď bude človek zbavený nielen tlaku materiálnej nevyhnutnosti, ale aj obmedzujúceho tlaku spoločenskej nevyhnutnosti a najmä politického donútenia, ktoré je spomedzi všetkých tlakov jedným z najsilnejších a najtiesnivejších obmedzení jeho slobody.

Beztriednu spoločnosť si preto nemožno predstavovať ako dokonale disciplinovanú spoločnosť, ako nám ju črtajú niektorí pesimistickí publicisti a ako o ňu usilujú istí krátkozrakí politickí praktici, ale ako dokonale organizovanú a všestranne rozvinutú slobodnú spoločnosť. Bude to spoločnosť, v ktorej „... spoločenské funkcie stratia svoj politický charakter a zmenia sa v čisto administratívne funkcie, zabezpečujúce ojazstné záujmy spoločnosti.“ (Engels)